

KS. EMIL STANULA CSSR
Warszawa, ATK

MODLITWA W WYKŁADZIE TEOLOGICZNYM ŚW. HILAREGO Z POITIERS

Jako wstęp trzy uwagi: Jeden z rekolekcjonistów powiedział do kleryków: „powinniście się obawiać nie tyle usunięcia z seminarium ile przede wszystkim odpowiedzialności decyzji dopuszczenia was do święceń kapłańskich”. Znane są przypadki pewnego rodzaju walki o katedrę, z której prowadzi się wykłady na temat tajemnicy Boga. Po egzaminie z teologii dogmatycznej student przeklinając egzaminatora powiada: „oblał mnie na Trójcy Świętej”.

Współczesny chrześcijanin, szczególnie ksiądz może się uczyć od Ojców Kościoła przede wszystkim szacunku do tajemnicy Boga: odpowiedzialności za sprawowanie sakramentów¹; lęku podejmowania wykładu tych prawd, które nie tyle się wyklada ile deklaruje i nie tyle się wyjaśnia ile przedstawia się je do adoracji na klęczkach², wreszcie dostrzeżenia przez wiarę w Boga, Ojca Abrahama, Jakuba i Izaaka, a nie traktowania tajemnicy Boga jako „ens ut ens” a w konsekwencji jako przedmiot specjalizacji, awansu naukowego, osiągalnego drogą zwyczajnej procedury akademickiej, włącznie z zaklęciem w przypadku nieudanego egzaminu³.

Św. Hilary nie znał pojęcia „wykładu teologicznego”, a jeśli jego pisma nazwiemy umownie wykładem, to osobisty stosunek Biskupa z Poitiers nawet do tak pojmowanego wykładu jest inny w *De Trinitate* niż w Komentarzach biblijnych⁴. W *De Trinitate* wyczuwa się wprost niechęć do prowadzenia

¹ Mając na względzie Misterium Boga, Wielcy Kapadocjanie oraz św. Jan Chryzostom i św. Ambroży można powiedzieć siłą zostali nakłonieni do przyjęcia kapłaństwa.

² Euzebiusz z Emessy, *Op. V*, 22—23, s. 143 (Buytaert III: *Filius rogat, Pater mittit, Spiritus edocetur... Patris est donare, Filii vero suscipere, tuum vero adorare. Adora Patrem, confitere Filium, accipe Spiritum Sanctum*; św. Hil. In *Ps 129*, 1, 648: *Humanae infirmitatis religiosa confessio est, ex deo hoc solum nosse, quod deus est ceterum secreta illa et profunda inperspicabilis iudicii decreta mens terrena non penetrat. Investigare quidem ea perscrutarique pium est, sed inexcruabilia ea esse et investigabilia confitenda sunt: quorum est alterum religiosae voluntatis, alterum inperspicabilis naturae.*

³ *De Trin.* II, 35, 74/75: *Animus humanus nisi per fidem donum Spiritus habuerit, habebit quidem naturam Deum intelligendi, sed lumen scientiae non habebit. Munus autem quod in Christo est, omne omnibus patet unum: et quod ubique non deest, in tantum datur in quantum quis volet sumere, in tantum residet, in quantum quis volet promereri. Hoc usque in consumationem saeculi nobiscum, hoc expectationis nostrae solacium, hoc, in donorum operationibus futurae spei pignus est hoc mentium lumen, hic splendor animorum est. Hic ergo Spiritus Sanctus expetendus est, promerendus est, et deinceps praeceptorum fide atque observatione retinendus.*

⁴ Widać to już w samym stylu: J. Doignon, *Hilaire ecrivain, W. Hilaire et son temps*, Paris 1969, s. 279—285; J. Fontaine, *Hilaire et l'esthétique du style*, tamże, s. 287—305

wykładu na temat tajemnic Boga. Dla wierzących wystarcza Słowo Boże — powiada — przekazane świadectwem Ewangelii: „*Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego, ucźcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto ja jestem z wami po wszystkie dni, aż do skończenia świata*” (Mt 28, 19—20)⁵. Dalej stawia retoryczne pytanie: czy w tych słowach kryje się coś niejasnego? Czyż nie zawierają wszystko, co jest konieczne do zbawienia?⁶ Jeśli natomiast podejmuje się wykładu, czyni to tylko z konieczności: pobudzony żarem wiary (*fidei aestu incitati*), poruszony szałem heretyków (*haereticorum furore commoti*), przerażony niebezpieczeństwem dla wiary (*periculo ignorantium perturbati*). Nie ośmieliłby się mówić, gdyby mógł dalej milczeć. Znalazł się w takiej sytuacji, w której zarówno milczenie jak mówienie może być jego winą⁷.

Swoją niechęć do wykładu na temat tajemnicy Boga św. Hilary motywuje następującymi racjami: Zarówno temat wykładu, jak zwłaszcza sposób jego przeprowadzenia jest dla człowieka niemożliwy do zrealizowania. Obracamy się wokół tajemnicy, której nie można ani zrozumieć, ani mówić o niej inaczej, jak tylko w ten sposób, w jaki ta tajemnica została objawiona⁸. Podejmując się jednak z konieczności omawiania tajemnicy Trójcy św., zdaje sobie sprawę, że może popełnić taki sam błąd, jaki popełniają heretycy, jako że usiłuje za pośrednictwem rozumu i mowy ludzkiej wypowiedzieć i sformułować to, co nie można ani wypowiedzieć ani pojąć⁹. Ponadto jeśli pisze na temat tajemnicy Boga, czyni to ze względu na tych, którzy prostotę słów Pisma rozumieją nie według sensu ich autora, lecz sensu nadawanego im przez nich samych¹⁰.

⁵ *De Trin.* 2, 1, 50 C: Sufficiebat credentibus Dei sermo, qui in aures nostras Evangelistae testimonio cum ipsa veritatis suae virtute transfusus est, cum dicit Dominus: „Euntes nunc docete omnes gentes...” (Mt 28, 19).

⁶ *De Trin.* 2, 1, 50: Quid enim in eo de sacramento salutis humanae non continetur? aut quid est, quod sit reliquum aut obscurum? Plena sunt omnia ut a pleno et a perfecto perfecta. Nam et verborum significationem, et efficientiam rerum, et negotiorum ordinem, et naturae intelligentiam comprehendunt. Baptizare iussit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, id est, in confessione et auctoris, et unigeniti, et doni. Auctor unus est omnium.

⁷ *De Trin.* 7, 1, 199: non ignoramus quam difficile atque arduum iter doctrinae evangelicae scandamus. A quo quamvis consciae infirmitatis nostrae trepidatione revocemur; tamen fidei aestu incitati, et haereticorum furore commoti, et periculo ignorantium perturbati, quae loqui non audemus, silere non possumus: utriusque discriminis metu subditi, ne destitutae veritatis rea in nobis sit aut taciturnitas, aut praedicatio.

⁸ *De Trin.* 2, 7, 56: Atque haec senserim potius de Patre, quam dixerim: nam me non fugit, quod ad ea que eius sunt eloquenda, sermo omnis infirmus sit. Sentendus est invisibilis, incomprehensibilis, aeternus. Caeterum ipsum quod in semetipso et a semetipso sit, et ipse per se sit: quod invisibilis, et incomprehensibilis, et immortalis: in his quidem honoris confessio est, et sensus significatio, et quaedam circumscriptio opinandi, sed naturae sermo succumbit, et rem ut est verba non explicant. Namque quod in semetipso sit cum audias, rationi humanae absolutio non occurrit; habere enim haberique discernitur, et erit alterum quod est, alterum in quo est.

⁹ *De Trin.* 2, 2, 51: sed compellimur haereticorum et basphemantium vitiis, illicita agere, ardua scandere, ineffabilia eloqui, et inconcessa praesumere... cogimur sermonis nostri humilitatem ad ea qua inenarrabilia sunt extendere, et in vitium vitio coartamur alieno: ut quae contineri religione mentium oportuissent, nunc in periculum humani eloquii proferantur.

¹⁰ *De Trin.* 2, 3, 51: Exstiterunt enim plures, qui caelestium verborum simplicitatem pro voluntatis suae sensu, non pro veritatis ipsius absolute succiperent, aliter interpretantes quam dictorum virtus postularet. De intelligentia enim haeresis, non de Scriptura est: et sensus, non sermo fit crimen. *De Trin.* 1, 18, 38: optimus enim lector est, qui dictorum intelligentiam expectet ex dictis potius quam

Jedynym właściwym stanowiskiem — mówi dalej św. Hilary — wobec prostoty słów ewangelicznych jest z jednej strony dalsze przepowiadanie i przekazywanie ich drugim¹¹, z drugiej strony podziw i adoracja Ojca, Syna i Ducha Świętego¹². W pierwszym przypadku wykład bardzo często zamienia się w De Trinitate po pierwsze w osobiste wyznanie wiary¹³; po drugie w wyznanie wiary razem z wszystkimi chrześcijanami, którzy życiem i myślą trzymają się „credo” chrzcielnego¹⁴; po trzecie w deklarację, iż taka jest nauka Kościoła, taką głosi Pismo św., którego słowa przekazują tylko fakt niepoznawalnej tajemnicy Boga¹⁵.

W drugim przypadku wykład przekształca się bardzo często w adorację faktu Tajemnicy Trójcy Świętej¹⁶, modlitwę o dar Ducha Świętego¹⁷, aby można było zrozumieć Słowo Boże zawarte w Piśmie św., o łaskę przyjęcia treści Pisma św.¹⁸

Podsumowaniem poglądu św. Hilarego na temat znaczenia modlitwy w wykładzie teologicznym niech będzie wypowiedź z zakończenia pierwszej księgi De Trinitate: „Boże Ojczy Wszechmogący! Jestem przekonany, że jedynym zadaniem mojego życia powinno być to, żeby mój język i moje zmysły mówiły tylko o Tobie. Jedyną moją nagrodą, którą mogę osiągnąć przez dar wymowy otrzymany od Ciebie niech będzie to, abym głosząc Ciebie służył Tobie i zagrożonemu światu w niewiedzy i negującym Ciebie heretykom wykazał, że jesteś Ojcem, Ojcem oczywiście Jednorodzonego Boga. To jest jedyne dąże-

imponat, et retulit magis quam attulerit, neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem praesumpserit intelligendum.

¹¹ *De Trin.* 6, 2, 158 C: Ac mihi quidem praeter studii mei atque officii necessitatem, qua hoc Ecclesiae episcopus praedicationis evangelicae debeo ministerium; tamen eo propensior cura ad scribendum fuit, quo magis plures periculo infidelis intelligentiae detinebantur; uberius gaudium consectans ex salute multorum, si cognitis sacramentis perfectae in Deum fidei, impia humanae stultitiae instituta desererent, et se Deo redderent haereticis repudiatis, atque a cibo mortis, quo in laquem aves solent illici, in volatum se liberae securitatis erigerent; sequerenturque Christum ducem, prophetas nuntios, Apostolos praevios, fidem consummatam, et salutem Patris et filii confessione perfectam, por. Ch. Mohrmann, *Etudes sur le latin des chrétiens*. T. II, Roma 1961, 63—72.

¹² *De Trin.* 2, 2, 51: Et cum sola fide expleri quae praecepta sunt oporteret (Mt 29, 19), adorare videlicet Patrem, et venerari cum eo Filium, sancto Spiritu abundare: *De Trin.* 2, 7, 57: perfecta scientia est, sic Deum scire, ut licet non ignorabilem, tamen inenarrabilem scias. Credendus est, intelligendus est, adorandus est: et his officiis eloquendus.

¹³ Wystarczy przypomnieć księgę pierwszą początek i zakończenie księgi dwunastej.

¹⁴ *De Trin.* 2, 1, 50/51: Baptizare iussit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, id est, in confessione et auctoris, et unigeniti, et doni. Auctor unus est omnium. Unus est enim Deus Pater, ex quo omnia; et unus Unigenitus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia; et unus Spiritus, donum in omnibus. *De Trin.* 12, 57, 444B.

¹⁵ P. Mulders, *La doctrine trinitaire de S. Hilaire de Poitiers*, Rome 1944, s. 107—115.

¹⁶ *De Trin.* 2, 21, 64: miremur hanc in piscatore doctrinam, et in eo eloquia Dei sentiamus: confessionemque Patris et Filii, ingeniti et unigeniti inenarrabilem, et excedentem complexum omnem et sermonis et sensus, teneamus atque adoremus: et in Domino Iesu, exemplo Joannis, ut haec possimus sentire et colloqui, accubemus.

¹⁷ *De Trin.* 2, 35, 74/75: animus humanus nisi per fidem donum Spiritus hauerit, habebit quidem naturam Deum intelligendi, sed lumen scientiae non habebit... Hic ergo Spiritus sanctus expetendus est, promerendus est, et deinceps praeceptorum fide atque observatione retinendus.

¹⁸ *De Trin.* 1, 38, 49: Tribue ergo nobis verborum significationem, intelligentiae lumen, dictorum honorem, veritatis fidem: et praesta, ut quod credimus, et loquamur; scilicet ut contingat nobis, unum te Deum patrem et unum Dominum Iesum Christum.

nie mojej woli. Dlatego jestem zmuszony błagać o dar twojej pomocy i twojego miłosierdzia. Rozwinięte przed Tobą żagle naszej wiary i naszego wyznania wypełnij tchnieniem twojego Ducha; nieś nas drogą rozpoczętego przepowiadania. Jesteś bowiem niezawodny, skoro powiedziałeś: „Proście a otrzymacie, szukajcie a znajdziecie, kołaczcie a otworzą wam” (Łk 11, 9). Ubodzy błagamy o to, czego nam brak. Najstaranniej zbadamy wypowiedzi twoich proroków i Apostołów. Zapukamy do wszystkich drzwi zamkniętego zrozumienia. Do ciebie jednak należy dać to, o co błagamy, to jest, abyśmy znaleźli to, czego szukamy, abyśmy weszli za drzwi, do których kołatamy. Drętwiejemy bowiem z powodu pewnego rodzaju martwoty naszej leniwej natury, a przez to bezwładem naszego umysłu trwamy z konieczności w niewiedzy odnośnie do spraw twoich. Badanie nad twoją nauką rozwija zmysł poznania boskiego, a posłuszeństwo dla wiary rozrywa granicę naturalnych ludzkich sądów. Oczekujemy przeto, że będziesz zachęcał nas drżących na początku podejmowanej pracy, że będziesz umacniał nas w miarę jej rozwoju, że będziesz nas prowadził do udziału w duchu zarówno proroków jak apostołów w tym celu, abyśmy zrozumieli w takim znaczeniu ich wypowiedzi, w jakim oni je wygłaszali, abyśmy nadawali słowom te odcienia znaczeniowe, którymi oni się posłużyli”¹⁹.

L'ESPRIT D'ORAISON, QUI, SELON SAINT HILAIRE DE POITIERS, DEVRAIT PÉNÉTRER LE COURS DE THÉOLOGIE

R é s u m é

Saint Hilaire, évêque de Poitiers, poussé par les querelles théologiques du IVe siècle à écrire au sujet de la Très Sainte Trinité, déclare, en confirmant cette déclaration par la pratique de sa vie, que l'unique attitude du théologue à l'égard du mystère de dieu c'est: premièrement prêcher ce mystère en paroles évangéliques; deusièmement de la confesser avec l'Eglise entière; troisièmement de l'admirer et de l'adorer; quatrièmement de demander le don du Saint Esprit en vue de la defense convenable du dit mystère.

¹⁹ *De Trin.* 1, 38—39.